

Hans Eklund och Sverker Scheutz

Fadäser och andra lärospån

”[F]å saker är så stimulerande i undervisningen och pedagogiskt givande, som att studenterna lyckas påvisa, att läraren har fel.”

J. Robert Boman

Inledning

Vi är två gamla cirkushästar i den juridiska pedagogikens manege. Här vill vi på ett enkelt sätt dela med oss av några av de erfarenheter vi fått under våra år som lärare i juridik. Vi började undervisa i juridik 1978 respektive 1980 och håller fortfarande på. Med ett antal korta berättelser skildrar vi olika situationer eller företeelser som påverkat oss och fått oss att utveckla vår egen pedagogiska praktik.

Detta är således inte en vetenskaplig artikel utan mer ett försök att i en underhållande stil berätta om olika händelser vi varit med om och som varit viktiga för oss. Vi hoppas att det vi skriver i bästa fall kan ge någon aha-upplevelse och i vart fall att du kära läsare emellanåt kan skratta med oss åt våra tillkortakommanden.

Titeln på denna antologi ”Juridik och pedagogik” kan uppfattas på olika sätt. Det kan vara pedagogikens juridik, alltså de rättsregler som styr utbildning, eller juridikens pedagogik, alltså juridikens didaktik. Vi har valt att behandla det sistnämnda.

Vi har medvetet använt jag-form och många berättelser kommer endast från en av oss medan andra är gemensamt skrivna. Även i de sistnämnda har vi använt jag-form, alltså omvänt pluralis majestatis.

Avslutningsvis gör vi ett försök till en mer stringent sammanfattning av våra pedagogiska lärospån.

22 fadäser och/eller andra korta berättelser

Menar du att jag ljuger?

Ibland har studenter inte förberett sig som de ska. Det kan hanteras på olika sätt. Eftersom vi oftast har krav på att seminarier ska vara förberedda så hamnar man ibland i den situationen att en students förberedelse med fog kan ifrågasättas. Men en del studenter vågrar gå med på att de inte varit förberedda.

En gång i en seminariegrupp skulle en liten basgrupp om tre personer redovisa en PM de ansvarade för. De tre var alla äldre, en hade till och med en doktorsexamen i ett annat ämne än juridik. En annan av dem, en kvinnlig student, var förberedd och förde gruppens talan. Jag vände mig sedan till den tredje medlemmen i gruppen och ställde någon fråga. Han var uppenbarligen inte förberedd, det blev närmast pinsamt när han svamlade på utan sammanhang med vad basgruppens arbete handlade om. Jag sa då till honom att jag gjorde den bedömningen att han inte var förberedd. Han visste inte ens vad som stod i basgruppens PM! Studenten vägrade gå med på att han inte var förberedd.

Vi tog rast. Vi var i Universitetshuset så rasten tillbringades i stora entréhallen. Det var många, säker ett par hundra, som tog rast samtidigt där. Det sorlade på rätt bra.

Studenten som uppenbarligen ilsknat till kom fram till mig. Han hade en mycket bärkraftig och malmklingande stämma. Från djupet av sin stämmas bas sa han MENAR DU ATT JAG LJUGER? Orden ekade i Universitetshuset, ingen kunde undgå att uppfatta hans fråga.

Alla i hela entréhallen tystnade, sorlet lade sig, och alla tittade på mig. Där stod jag, en ung lärare, med allas blickar på mig, och önskade att jag vore någon annanstans. Kraften i studentens ord, och entréhallens förväntningar, tvingade mig dock att svara. Jag svarade, i ett mer normalt tonläge: ja! Sorlet återupptogs. Studenten sa inget mer.

Denna historia är förstås lite udda men den illustrerar rätt väl hur svårt det kan vara att upprätthålla kravet vi har på att studenterna ska vara förberedda när de deltar i seminarier.

Om ett krav på förberedelse ska kunna upprätthållas så måste vi lärare, åtminstone ibland, slå ned på dem som inte förberett sig. Regeln säger ju

att studenter inte får räkna närvaro när de inte är förberedda. Detta är en del i examinationen. Ett råd i denna situation kan vara att aldrig underkänna någons förberedelse om man inte är helt säker på sin sak. Samtidigt är det ju ett tjänsteåliggande att inte godkänna oförberedd närvaro.

”Aggressiva” studenter

För många år sedan kom en student från en söder om Uppsala liggande juristutbildning till en fördjupningskurs hos oss. Ganska snart märkte lärarna att det fanns något problematiskt med studenten. Denne var aggressiv och for ut både verbalt och med åthävor under seminarierna. Institutionen tog kontakt med den andra orten och det visade sig att man där var väldigt medveten om problemen. Lösningen blev att den andra utbildningen betalade en erfaren lärare, tillika tidigare kurator på en rättspsykiatrisk klinik, för att denne skulle sitta bredvid studenten under undervisningen. Studenten lugnade sig då och resten av kursen fortlöpte utan problem. En slutsats som kan dras är att en sedd och hörd ”bråkstake” lugnar ner sig med rätt hantering.

Det är extremt sällsynt att studenter är så aggressiva som den ovan nämnde. Men även mindre aggressiva studenter kan ställa till problem i en undervisningsgrupp. Om man kan få sådana studenter att inse att de ”förstör” för både sig själva och resten av gruppen brukar det kunna lugna sig. Bäst är att enskilt tala med dem och inte desavouera dem inför gruppen. Ofta känner de av övriga gruppens reaktioner och inte sällan blir de tillsagda av andra studenter att lugna ner sig. Jag har själv aldrig råkat ut för att det har blivit alltför hetsiga diskussioner eller bråk, men mitt råd är att i sådana fall ta en paus i undervisningen. Då kan berörda studenter lugna ner sig.

”Bäst i klassen”

Många av juriststudenterna var bäst eller bland de bästa i sin gymnasieklass, eftersom det krävs höga betyg för att komma in på juristprogrammet. Det är välkänt. (Mindre välkänt är att det inte krävs skyhöga poäng för att komma in på högskoleprovskvoten.) Dessa studenter riskerar att misströsta och tappa tron på sig själva när de inte längre är bäst i undervisningsgruppen. Det kan i sådana fall vara bra att tala om saken (”de flesta i undervisningsgruppen var bland de bästa i sina gymnasieklasser, men nu kan inte alla vara bäst och ni kommer att få bra arbeten efter

examen i vart fall”) och framhålla att en person är så mycket mer än vad den presterar; alltså skilja på sak och person, som vanligt.

Ett exempel på en person med (förmodligen) stort självförtroende träffade jag på under Terminskurs 1 en gång. Vi brukar inleda med att samtala om förväntningar på kurs och program m.m. och om studenterna redan när de börjar studierna har några tankar om framtida yrken. De flesta studenter har inte det eller har ganska diffusa tankar. Den student jag tänker på sa ”Jag heter Malin och jag ska bli domare!” Hon slog inte näven i bordet, men det var inte långt ifrån. Jag utgår ifrån att Malin är domare idag.

Kepsar, mössor och annan klädsel

Från tid till annan dyker det, inte minst i lärarkollegierna, upp diskussioner om vad som är acceptabelt beträffande studenternas klädsel (beträffande klädkoder i skolans värld, se exempelvis Lerwall, L, *Tugggummiförbud och krav på artigt bemötande*, s. 239 ff. I: Skoljuridik och myndighetsutövning, upplaga 2, Iustus förlag). Olika uttryck för religiös tillhörighet är numera i princip acceptabelt. Vi behöver dock inte acceptera klädsel, som är brottslig, exempelvis nazistiska symboler eller andra uttryck för hets mot folkgrupp. Jag har inte själv råkat ut för det, men jag kan föreställa mig att det kan bli en spänd stämning om man i samma undervisningsgrupp har ortodoxa judar och starkt troende muslimer och bägge grupperna har sina religiösa kännetecken. Det blir givetvis extra känsligt om det, som i skrivande stund, pågår en mycket inflammerad konflikt/folkmord i Gaza.

Problem av en betydligt lägre dignitet dök upp för flera decennier sedan. Då började det bli populärt bland studenterna att bära kepsar och mössor inomhus. I lärarkåren var åsikterna delade; några ansåg det acceptabelt, andra inte. Jag minns inte säkert om institutionen utfärdade något påbud i frågan, men tror inte att så blev fallet. Jag själv var inledningsvis kritisk till huvudbonadsbärandet. Det fanns en del mössor, som var så iögonenfallande att de absolut tog bort fokus från undervisningen. Men även mindre iögonenfallande huvudbonader ansåg jag kunde ta bort fokus från det väsentliga, seminariediskussionerna. Om jag gick så långt som att säga till någon student att ta av sig kepsen måste jag låta vara osagt. (Som domare har jag, under 1980-talet, bett någon part att ta av sig kepsen. Numera skulle jag inte göra det.) Nu för tiden har jag inga

som helst problem med kepsar och mössor på seminarierna. De tar inte bort fokus från seminarieinnehållet.

Det finns beträffande klädsel en gråzon, som kan vara svår att hantera. Hur ska vi lärare förhålla oss till exempelvis T-shirts med haschplantor eller annat glorifierande av drogmissbruk, sexualiserade bilder eller nedvärderande texter ("Hey Vegetarians, My Food Poops On Your Food")? För mig finns det ingen tydlig gräns, men om det finns anledning att anta att någon deltagare tar illa vid sig av sådana budskap så skulle jag tala enskilt med budskapsstudenten i pausen och be denne att inte ha dessa kläder framöver. Om man gör en tillsägelse inför hela gruppen, är risken stor att man gör skadan värre för dem som tar illa vid sig.

Vi måste dock vara medvetna om att klädsel anses vara en del av den i 2 kap. 1 § första stycket första punkten regeringsformen grundlags-skyddade yttrandefriheten (NJA 1996 s. 577). Denna frihet kan endast riksdagen och inte vi lärare inskränka (jfr 2 kap. 20 § regeringsformen). Vi behöver alltså acceptera viss klädsel om det inte finns någon lag, som förbjuder den. Så är fallet exempelvis om det är brottsligt (exempelvis hets mot folkgrupp) att bära viss klädsel. Men inte heller vid brottslig klädsel finns det någon befogenhet för universitetslärare att beivra den eller handgripligen ingripa mot den. (Huruvida disciplinära åtgärder kan/bör vidtas lämnas här åsido. Det är inte så mycket pedagogik.) Såvitt jag förstår, är (utöver samtal med budskapsstudent och eventuella disciplinära åtgärder) vår enda möjlighet att polisanmäla bärandet. Huruvida detta är så pedagogiskt klokt överlåter jag till dig kära läsare att begrunda.

Pedagogisk lärdom. När man blir äldre, blir man mer tolerant. Det-samma gäller om en företeelse blir mer vanligt förekommande, då är den ju inte längre så uppseendeväckande. Tyvärr tycks samma fenomen gälla i samhället i allmänhet och för betydligt värre företeelser än kepsar och mössor ...

För sen ankomst

När jag själv läste juridik i Uppsala och gick på en föreläsning som började klockan 08:15 blev gruppen utskäld efter noter av föreläsaren när några kom för sent: "Jag bor längst bort av oss alla och är minsann här i tid. Det ska ni också vara." Så höll han på ett tag. (Det var samma föreläsare som när klockan närmade sig 09:00 föreläste gående mot dörren. Sen sprang han före alla ned till Café Alma.)

Nyligen hörde jag en kursansvarig uppmana studenter som kommer sent till en föreläsning att vänta utanför till dess det blir rast och då ansluta till föreläsningen.

Givetvis ska man göra allt för att komma i tid till undervisning och andra möten. Men i ett sammanhang med kanske 200–300 studenter är det inte konstigt om någon eller några har goda skäl att komma sent. Ska vi som lärare då döma dem?

När jag var yngre, och lite elakare, hände det att jag mycket vänligt hälsade den senkomne välkommen. Lite för att chikanera förstås.

Numera brukar jag tystna så att de senkomna kan smyga in och sätta sig. Eller, om det är möjligt, så kanske jag pratar på medan den sene smyger in.

Ett respektfullt förhållningssätt till studenter anser jag vara att givetvis släppa in även sena studenter och att göra så lite väsen som möjligt av att de är sena. Troligen mår de redan dåligt av situationen; varför ska läraren spä på det?

Skärmundervisning

När pandemin tvingade oss att helt gå över till digital undervisning/skrärmundervisning var det givetvis en stor omställning för både studenter och lärare (och administratörer av olika sorter; ”datafolket” blev ovärderligt). Det fanns självklart tekniska utmaningar inledningsvis och även pedagogiska sådana. Hur ska vi få till en bra stämning och god kontakt för alla deltagare ”genom en skärm”? Min bild är att vi lyckades ganska bra med övergången.

På minussidan med skärmundervisning står att det inte blir samma ”nerv” vid digital undervisning som vid fysisk sådan. Deltagarna kan inte fylla på föregående inlägg lika smidigt när de ska räcka upp en digital hand och få ordet. Det blir mer opersonligt när man ser personer i små rutor och inte kan uppfatta hela personen inklusive kroppsspråk. En svårighet var också att få med alla deltagare i diskussionerna. Enda sättet, eftersom jag inte med kroppsspråk kunde locka in ”de tysta”, var att ställa direkta frågor till en utpekad deltagare. Det är inte alltid helt lyckat. Eftersom deltagarna dessutom hoppade runt på skärmen behövde jag hålla reda på om alla hade sagt något genom att bocka av på deltagarlistan.

På plussidan med skärmundervisning står att jag som lärare ”kunde” allas namn eftersom det stod i deras ruta. Det brukar annars ta ett par, tre seminarier innan jag kan deltagarnamnen. En fördel mitt i eländet var

givetvis minskad smittspridning och att ingen behövde ta sig till Uppsala utan deltagarna och jag själv kunde vistas var som helst.

En fråga som diskuterades i lärarkollegiet var om studenterna skulle tvingas ha kameran på eller ej. Min uppfattning var, och är, att digitala tillfällen blir bäst om alla deltagare har kameran på. Annars kändes det som att delvis tala till en vägg och jag hade ingen aning om personen var med eller inte. Självfallet måste undantag göras om någon av tekniska skäl inte kunde ha kameran på eller var sjuk på något synligt vis. Jag har varit lyckligt lottad och sluppit att något olämpligt har dykt upp hos någon deltagare. Efter någon tid fick vi lärare möjligheten att ”kasta ut” deltagare med en alarmknapp på Zoom. Om man inte hinner katapulta ut olämpligheten är det nog bäst att inte kommentera, det kan förvärra situationen. Men det kan även vara bäst att säga att sådant är helt oacceptabelt. Vilketdera alternativ som ska väljas beror på vad som visats i bilden och hur reaktionerna har blivit.

Skärmundervisning – processpel

Jag har skött processpelen på Terminskurs 4 under flera decennier. Där genomför studenterna en fiktiv huvudförhandling (”rättegång”) i brottmål. När vi, p.g.a. pandemin, skulle gå över till helt digital undervisning beslutade kursföreståndaren, i samråd med mig, att ställa in detta inslag i kursen. Jag trodde nämligen att det skulle vara helt omöjligt både att förbereda studenterna och att genomföra processpelet digitalt. En huvudförhandling måste genomföras ”live” för att bli bra trodde jag. Kursomgången därpå schemalade vi dock både digitala förberedelseträffar med ordförande, parter m.fl. och digitala huvudförhandlingar. De sistnämnda gick över all förväntan, dock inte riktigt lika bra som en huvudförhandling ”live” i en undervisningssal. Det gick t.o.m. bättre att genomföra huvudförhandlingarna digitalt än att ha seminarier digitalt. Jag tror skälet därtill var att en huvudförhandling är strikt reglerad i rättegångsbalken. De agerande vet när de ska göra vad (yrkanden, sakframställning, bevisupptagning och plädering) under förhandlingens gång. Så är ju inte alltid förhållandet under seminarier och andra undervisnings-tillfällen. De sistnämnda bör inte vara helt uppstyrd.

Pedagogisk lärdom. Var inte så orolig för det okända eller för att prova något nytt! Det är bättre att testa nytt, än att *tro* att det går åt skogen.

Presentationer

Ofta när en ny kurs börjar låter jag deltagarna, så snart jag hälsat välkommen till kursen och talat om vem jag är, intervjua varandra två och två (tre om antalet är sådant att det behövs). Skälet är att få deltagarna att inte vara så nervösa. Många sitter nämligen och är nervösa över att de ska behöva säga något inför gruppen. De får intervjua varandra om vem de är och varifrån de kommer, förväntningar på kursen, om de har tidigare erfarenhet av juridik samt en person, levande eller död, verklig eller fiktiv, de skulle vilja träffa och varför. Därefter får de presentera varandra inför gruppen. Då har alla på ett smidigt och enkelt sätt fått både prata med en meddeltagare och säga något inför gruppen och nervositeten i vart fall minskat, kanske inte släppt helt. Jag som lärare kan kommentera deras förväntningar och lugna eventuellt oroliga deltagare. Det är också ett tillfälle att locka till ett och annat skratt; jag brukar kommentera om det är någon mer känd person de vill träffa och säga min uppfattning eller någon rolig kommentar om denne. Både jag och studenterna kan komma ihåg varandra bättre ("det var ju hen som ville träffa kungen") och en del gemensamma intressen kan få deltagarna att ta kontakt. Inte sällan är det avlidna släktingar deltagarna skulle vilja träffa och sådant tarvar ju ingen kommentar.

"Lyckliga" omständigheter

Vid ett seminarium som behandlade sexualbrotten ur både straffrättsliga (konkurrensläran) och processrättsliga (rättskraften) aspekter började en kvinnlig student berätta om att hon hade utsatts för incest av en morbror under sin uppväxt. Det var givetvis en uppskakande och överraskande berättelse, som tog både övriga studenter och mig hårt. Men där gick min autopilot in och samtalet under seminariet var mycket givande. Jag kan inte komma ihåg hur jag lyckades styra samtalet utan vare sig alltför mycket känslsamhet hos deltagarna eller alltför mycket juridikteknik och negligerande av upplevelsen och på grund av autopiloten kan jag inte återge innehållet i seminariediskussionen. En manlig student berättade om att han, under gymnasietiden vid utbytesstudier i USA, blivit falskeligen anklagad av dottern i utbytesfamiljen för att ha våldtagit henne. Även det var en skakande berättelse.

Pedagogisk lärdom. Man ska ha tur med sammansättningen av en seminariegrupp. Vid det beskrivna tillfället var det "lyckliga" omständig-

heter, som gjorde att studenterna fick en belysning både av ett offers (som inte hade polisanmält incesten) upplevelse och av en oskyldigt utpekads upplevelse. "Offer" och "gärningsman" finns ju i många brottstyper, inte endast vid sexualbrott.

Man ska också emellanåt lita på sin intuition/autopilot och låta den styra vad som kommer ut ur munnen. Jag är övertygad om att de studenter som var med på seminariet minns det lika mycket som jag själv. De kanske dock har vissa luckor beträffande konkurrensläran och rättskraften.

Kvittot

I ett seminarium om bevisbördan i tvistemål behandlades bevisbördan för betalning (kan ju vara värt en egen artikel, men inte i detta sammanhang). Gälldenären har som huvudregel bevisbördan för detta rättsfaktum. I en seminariegrupp på eftermiddagen illustrerade jag hur man kan bevisa betalning genom att hålla upp ett kvitto från min den dagen intagna lunch på den då belägna kinarestaurangen runt hörnet. Jag nämnde att jag ätit på Kinarestaurangen, som frekventerades av många studenter och sa någonting i stil med "Det är viktigt att ta kvitto vid inköp och kanske särskilt i restaurangsammanhang". Möjligen lade jag till "för man vet ju hur det går till i restaurangbranschen!" eller något liknande. Detta väckte viss munterhet i auditoriet. Någon eller några studenter anmälde mig till prefekten och jag blev kallad till förhör. Studenterna ansåg att jag hade nedvärderat kineser med mitt uttalande. Jag kan hålla med om att det hade varit rasistiskt om jag hade sagt "för man vet ju att kinakrogar och kineser är lurendrejure som försöker få betalt två gånger". Nu hade jag inte sagt så och det blev ingen reprimand.

Pedagogisk lärdom. Jag borde kanske inte nämnt att det var en kinarestaurang, men skälet till det var att skapa igenkänning hos studenterna. Man kan aldrig vara nog försiktig i hur man uttrycker sig, samtidigt som humor kan vara ett av flera sätt att skapa en god stämning i en seminariegrupp. Vissa skämt som var helt acceptabla för 40 år sedan är inte acceptabla i dagens klimat. Den beskrivna händelsen inträffade för drygt 20 år sedan.

”Bonnieroperan”

Föreläsningar och lektioner kan innehålla olika inslag ämnade att underlätta studenternas inläring. Ett sätt är att spela lite musik,

Under undervisning i yttrandefrihetsrätt spelade jag för länge sedan *Bonnieroperan* av Fria Proteatern för studenterna. Visan innehåller kritiska inslag om familjens Bonniers dominans på medieområdet. Utifrån den kunde sedan diskussioner om tryckfriheten i landet föras. Det blev ofta rätt bra diskussioner.

Visan börjar så här:

”Vi är en liten familj
Med ganska blygsamma vanor
Vi lever enkelt och anspråkslöst
Fast vår familj har anor

Varför ska män’skan jämt
Efter guld och ära sträva?
Vi är nöjda med det lilla vi har
Det viktiga är inte att äga
Fast ...”

Sedan redogörs i visan för alla tidningar och förlag som då ägdes av familjen Bonnier.

Lite provokativt möjligen men ett sätt att få igång en diskussion.

Detta gjorde jag i ganska många, åtminstone 30, olika seminariegrupper. Men en dag sa en student att han ansåg mitt tilltag att spela Bonnieroperan var ett fult angrepp på den fina judiska familjen Bonnier.

För egen del visste jag inte att familjen Bonnier var en judisk familj. Överhuvudtaget klassificerade jag inte människor utifrån den typen av referenser. Men jag ville ju inte framstå som en judehatare. Därför slutade jag spela Bonnieroperan för mina studenter. Efter den gången skedde det aldrig.

Var jag för känslig? Var det dumt att spela just Bonnieroperan? Borde jag fortsatt att spela den visan? Jag har inga svar. Dessa frågor har följt mig i många år och den enda slutsats jag dragit är att det gäller att välja undervisningsinslag med mycket stor grannlagenhet.

”Det är bögnas fel”

Jag har undervisat om yttrandefrihetsrätt för olika grupper av studenter. Det är rätt mastigt och många studenter tycker att ämnet är svårt. För att dels åskådliggöra ämnet, dels lite lätta upp undervisningspasset, har jag rätt ofta på senare år spelat *Det är bögnas fel* skriven av Henrik Dorsin och framförd av Humorgruppen Grotesco.

Utifrån texten i den låten kan man diskutera brottet hets mot folkgrupp. Relativt lätt kommer man in på relevanta rekvisit i 16 kap. 8 § brottsbalken.

Gissningsvis kan man tänka sig att det rättsliga utrymmet för att spela musik, som i andra sammanhang skulle vara brottslig, är lite större i ett undervisningssammanhang. Men jag har inte velat spela något som är alltför anstötligt. Just *Det är bögnas fel* har som tur är prövats av Justitiekanslern som kommit fram till att den inte utgör hets mot folkgrupp.

Frågor som man kan ställa sig är hur man ska välja undervisningsinslag som är tänkt att illustrera brott. Kan man använda sådant som i andra sammanhang är brottsligt att sprida? Kan, eller bör, man använda sådant som man kan tro att en del deltagare far illa av?

Tilläggs kan att efter att ha hört samma text många gånger blir man rätt trött på den ...

EU-medlem

På seminarier där ”EU-lagstiftning” varit aktuell eller där EU:s ”lagstiftningsprocess” har behandlats kan många studenter uppfatta både regleringen och processen som krångliga och rättsakterna som svårförståeliga, oklara och omfattande. (Skälen till att rättsakterna faktiskt är just detta jämfört med svensk lagstiftning, kan förtjäna en egen artikel.) Då har jag emellanåt sagt: Skyll inte på mig, jag är inte med i EU eftersom jag röstade nej i folkomröstningen om Sveriges EU-medlemskap. Det väcker hos de flesta studenter viss munterhet. I ett par kursvärderingar genom åren har studenter dock påpekat att ”vi är inte intresserade av att läraren inte tycker om EU” eller liknande formuleringar.

Även i detta fall är det frågan om vad som kan vara och/eller uppfattas som skämt. Det torde vara uppenbart för alla studenter att en enskild medborgare vare sig kan vara med i eller stå utanför EU. Själv tycker jag att jag kan säga som jag har gjort, men det är uppenbarligen möjligt att några (EU-vänliga?) studenter uppfattat det negativt. Man kan väl också

fundera över om vi lärare ska säga alltför mycket om oss själva. Givetvis ska studenterna och ämnet för seminariet stå i fokus i diskussionerna, men ibland kan och ska vi lärare givetvis säga något. Devisen brukar ju vara att vi ska vara personliga men inte privata. Jag har uppfattat det som att vi ska ha en bra relation med studenter och dela med oss av personliga erfarenheter och kunskaper när det är relevant, men att vi inte ska berätta icke relevanta fakta om vårt privatliv. Det är givetvis en avvägning mellan inget alls eller alltför mycket om oss själva.

Hustlerfallet

Det var sent på hösten, till och med i början av en mörk och tråkig decembermånad. Kursen hade pågått länge. Jag hade flera grupper och var ganska tröttkörd. Till dagens seminarium skulle studenterna ha läst ett rättsfall, ett av få på kursen. Seminariet var obligatoriskt.

När halva seminariet gått bad jag en student redogöra kort för rättsfallet. Han sa att han avstod. Lite konfunderad lämnade jag frågan till den som satt bredvid honom. Den studenten sa "jag passar". Även en tredje, en fjärde och en femte student vägrade att redogöra för rättsfallet. (Det rörde sig om det mycket intressanta Hustlerfallet, NJA 1994 s. 637.)

Då, decembertrött och besviken, rann sinnet till mig. Jag sa: Ni som inte läst rättsfallet får nu lämna lokalen. De vägrade. Då ställde jag mig upp och skrek: UT!

De fem oförberedda studenterna lämnade då salen och sedan var alla väldigt ivriga att berätta om rättsfallet ...

Så fel det blev. Inte ska man skrika åt studenter. Inte ska man köra ut de som inte förberett sig. Det rätta hade varit att meddela att de inte fick räkna närvaro och sedan fortsätta seminariet med andra studenter.

Hur skulle jag ha gjort för att undvika att bli så ilsken som jag blev?

En tidigare kollega gjorde ibland så att han sände runt två närvarolisitor, en för de förberedda studenterna och en för de oförberedda. Kom han på någon som skrivit på listan för förberedda studenter med att inte vara förberedd så flyttade han raskt över den till listan för oförberedda. Detta var ju effektivt men gjorde att många studenter blev rädda vilket inte borgar för en kreativ seminariemiljö. Jag tycker inte heller att det är speciellt bra.

Som jag ser det nu på ålderns höst borde jag förstås ha tagit en liten paus, gått ut och andats in lite grå decemberluft och försökt bli av med ilskan.

Ilskan

En gång skulle jag hålla en muntlig examination med en student från en annan institution eftersom alla relevanta lärare där var jäviga. Studenten var inte särskilt väl påläst och svarade svävande och ibland felaktigt.

Jag försökte att inleda en dialog med honom för att få honom att kanske komma in på rätt saker. I syfte att locka ur honom eventuella kunskaper så berättade jag lite om vad olika författare tagit upp om de aktuella ämnesdelarna.

Numera kan jag inte i detalj påminna mig hur resonemangen gick men jag minns fragment som att jag sa att Bull och Sterzel skriver i sin kommentar det *bör* vara på ett visst sätt. Då svarar studenten. Men hur *är* det då? Studenten ifrågasatte hela tiden de auktoriteter som fanns på området och, som jag uppfattade det, menade studenten att auktoriteterna inte kunde sina områden. Så här i efterhand kan jag förstå att studenten, som inte var en juriststudent, missuppfattade ordet ”bör”.

Till slut ilsknade jag till och sa något skarpt. Då svarade studenten att jag inte behövde bli arg på honom. Det var ju sant. Men efter en liten stund lyckades studenten provocera mig så att ilskan rann till igen. På detta ilskna sätt slutfördes den muntliga examinationen.

Detta var inte bra. Vad borde jag ha gjort? Jo, naturligtvis skulle jag ha avbrutit examinationen och fortsatt när jag blivit lugn igen.

Auskultationen

Jag var som lärare föremål för bedömning. Inom ramen för den bedömningen skulle en sakkunnig auskultera vid ett seminarium som jag höll.

Kursen som det gällde var en femveckors juridikkurs för blivande lärare i samhällskunskap. Ämnet för dagens seminarium var offentlighetsprincipen. Frågeställningarna var ”placerade” i skolmiljö.

Studentgruppen var liten, 15–16 personer. Det var en trevlig grupp. Stämningen var öppen och skämtsam. Många var sugna på att prata och diskutera.

Före seminariet hade jag pratat med auskultanten om vad seminariet skulle handla om.

När seminariet började så märkte jag snabbt att studenterna inte ville prata om offentlighetsprincipen utan om helt andra saker de fann intressanta utifrån de frågeställningar seminarieunderlaget innehöll. Jag försökte genom smarta frågor och lite vinklade påståenden föra in diskus-

sionen på ämnet för dagen. Men jag misslyckades helt. (Det lite märkliga var att det gruppen kom att diskutera var ämnet för det kommande seminariet och på det ville de i stället gärna prata om offentlighetsprincipen.)

Efter seminariet var jag rädd att auskultanten skulle tycka att jag helt misslyckats med uppgiften. Jag började lite nervöst försöka förklara att detta seminarium brukade fungera på ett helt annat sätt och då behandla just offentlighetsprincipen. Vidare försökte jag förklara varför det spårat ur denna gång. Jag tänkte att det nog var kört för mig med denna sakkunniga.

Men den sakkunniga sa att det var fantastiskt vilken kreativ seminarie-miljö jag hade lyckats få till. Jag fick många lovord.

Inför nästa gång kursen gavs gjordes seminarieunderlaget om så att det som var tänkt att vara det centrala – offentlighetsprincipen – kom att avhandlas.

Gjorde jag fel? Troligen var jag lite för van vid juriststudenter som ju i sina tankar är inlärda i vissa spår. Studenter som inte har juridik som huvudämne är oftare mycket friare i sina tankar och associationer.

Lagboken

På en terminskurs tillhöll jag studenterna att alltid ha med sig lagboken på föreläsningarna så att de kunde följa med ordentligt. Detta var innan alla hade all lagtext i telefoner, paddor och laptops. Jag tjtade på varje föreläsning om detta och betonade hur viktigt det var.

För varje lagrum som togs upp på föreläsningarna läste studenterna och jag lagtexten tillsammans. Det fungerade ganska bra.

Men en dag hade jag glömt min egen lagbok!

Är det mänskligt att glömma? Ska man döma dem som glömmar?

Den gången erkände jag för hela stora gruppen att jag glömt lagboken och lånade en av en student som kunde läsa med en annan student. Därefter slutade jag fördöma dem som glömde.

Det blev fel

En gång hade jag gjort ett jätteexempel om utdelning vid konkurs. Det tog en dubbeltimme att gå igenom det. Många siffror antecknades på tavlan. Många frågor ställdes och det blev ett bra sätt att åskådliggöra hur reglerna hängde samman.

Första gången jag hade det undervisningspasset kände jag mig jätte-lyckad. När dubbeltimmen började närma sig sitt slut lutade mig tillbaka och tittade på uppställningen på tavlan. Då upptäckte jag att det fanns ett räknefel i början av exemplet! Alla efterkommande siffror var felaktiga!

Vad skulle jag göra? Berätta att det blivit fel eller låta bli? Spelade det någon roll vad jag gjorde?

Jag valde att säga att det blivit fel och att jag skulle gå igenom exemplet på nytt nästa pass.

Vad hade hänt om jag mörkat och inte sagt något? En del studenter skulle ha upptäckt felet men kanske dragit slutsatsen att det var de som gjort fel. Det hade ju inte varit bra att eventuellt missförstå utdelningsregleringen.

Vad skulle du kära läsare ha gjort?

Barkbåten

Besvikna, ledsna och kanske lite kränkta – ja så kan man uppfatta att en del studenter blir när man ger tillbaka PM och andra skriftliga uppgifter. När man som lärare ger återkoppling och visar på vad som hade kunnat göras bättre, och således vad som inte var riktigt bra, så uppfattar många studenter det som att det är de som inte är bra. Återkopplingen upplevs som en recension av deras personlighet eller personliga duglighet. (Detta kan ibland också gälla för kollegor men det är en annan sak.)

Jag brukar försöka säga att alla studenter kan få ihop en text och att det till stor del handlar om att ägna skrivandet den tid som behövs. Ibland har jag gjort jämförelsen med att tälja en barkbåt. Om barkbåten kapsejsar så är det nog ingen som tar det personligt utan man gör ett nytt försök. Att skriva är lite som att tälja en barkbåt. Ska det bli bra så måste man hitta ett bra material och sedan ägna ordentligt med tid åt uppgiften.

För det mesta fungerar det ganska bra att säga till studenter som blir besvikna när de får igen en PM eller liknande att resultatet hade blivit bättre om de hade ägnat mer tid åt uppgiften. Det är ett sätt att resonera som de flesta studenter köper. Är studenten dessutom betygsgfixerad så kanske hen drar den slutsatsen att något färre poäng på en skrivuppgift kan vägas upp av att hen får mer tid att t.ex. repetera seminarieuppgifter inför tentan.

En gång examinerade jag några studenter som skulle komplettera en kurs genom att skriva en PM. Uppgiften var rätt krävande; den handlade om offentlighet och sekretess. De hade några veckor på sig, men arbetade

alla heltid så det var lite kärt för dem. Deras PM blev inte bra. Som jag såg det berodde det antingen på att de lagt ned för litet tid på uppgiften eller på att de helt enkelt läst på för dåligt och därför inte hade förmåga att göra bättre ifrån sig. Men när jag lite tröstande sa att det säkert hade gått bättre om de ägnat mer tid åt uppgiften fick jag en rejäl utskällning. De hade minsann arbetat jättemycket med uppgiften!

Vad skulle jag svara dessa studenter? Om min analys var riktig hade de helt enkelt inte förmåga att lösa uppgiften ordentligt. Men det tyckte jag inte var lämpligt att säga. Jag fegade ur, bad om ursäkt och överlät åt kursföreläsaren att lugna ned studenterna.

Min erfarenhet är att "tidskortet" fungerar för det mesta. De flesta studenter kan hålla med om att deras texter skulle ha blivit bättre om de ägnat mer tid åt uppgiften. Som jag ser det kan det också vara ett sätt att hjälpa studenterna att inte se skrivandet som något intimt förknippat med personligheten utan mer som ett hantverk, som att tälja barkbåtar.

Gråten

Som nämnts i den förra berättelsen är det inte helt ovanligt att studenter och andra kursdeltagare blir ledsna när de får betyg och feedback på olika insatser. De allra flesta kan hålla tillbaka sina känslor även om jag sett ett och annat öga börja bli lite blankt. Vid ett par tillfällen har jag dock haft studenter, som brustit ut i gråt.

På en delkurs fanns det ett examinationsinslag, som gick ut på att studenterna beträffande en given uppgift skulle författa var sin individuella PM och redovisa dessa tillsammans i sin basgrupp. Uppgiften kunde ge maximalt sex poäng av delkursens 30 poäng. Bedömningen var uppdelad på fyra delar, form och innehåll PM, form och innehåll muntlig presentation. De fyra delarna räknades samman och slutpoängen för uppgiften blev genomsnittet av delpoängen. Studenterna kunde alltså få exempelvis 4,75 poäng. De fick både basgruppsvis och individuell muntlig feedback, skriftliga kommentarer på sina PM och en "betygslapp" med poängen för de fyra delarna. Vid ett par tillfällen brast studenter ut i gråt över en missad kvartspoäng. Det kan tyckas mindre viktigt att missa en kvartspoäng av delkursens 30 poäng (hela kursen hade 60 poäng), men för dessa studenter gav det upphov till gråt.

Hur hantera gråtande studenter? Helst ska feedbacken givetvis ges på ett sådant sätt att gråt inte uppstår. (Tips i det avseendet finns även i föregående berättelse.) I möjligaste mån skilja på sak (PM, muntlig presta-

tion) och person samt lyfta fram även positiva delar (först positivt, sedan negativt för att avsluta med positivt). Jag anser att feedback bör ges i både skriftlig och muntlig form, men i en del fall kan det av resursskäl vara uteslutet. Så är fallet exempelvis när 300 skriftliga tentamina har betygsatts. Nåväl, när en student väl gråter är det viktigt att lyssna och lyssna aktivt och deltagande, visa empati och förståelse för att man kan bli ledsen. Påpeka att det är prestationer och inte personen som har bedömts. Det är dock svårt att bemöta känslor med rationella argument, så läraren får väl sovra vad hen lämpligen bör säga. Och, ha en förpackning oanvända pappersnäsdukar till hands!

Förtal

Något år före #metoo höll jag en föreläsning om tryck- och yttrandefrihetsrätt. Förtalsbrottet fanns på agendan. Jag redogjorde för rekvisiten; bland annat att även sanna uppgifter kan utgöra ett förtalsbrott.

Då tog en ung kvinnlig student mod till sig. Inför alla hundratals medstudenter frågade hon om det var så att om hon blivit våldtagen så var det brottsligt att skriva om det på nätet? Svaret är ju att det vanligen är förtal, framför allt om gärningsmannen inte fällt för brottet.

När hon frågade fick jag genast känslan av att detta var självupplevt. Hon hade blivit våldtagen och gärningsmannen hade inte kunnat fällas. Hon ville kunna varna andra och kanske söka stöd och tröst via nätet.

Hur skulle jag hantera detta? Nu gällde det, som jag såg det, att meddela vad gällande rätt innehöll men göra det på ett sätt som så lite som möjligt lade sten på börda för den unga kvinnliga studenten.

Jag tror inte att jag lyckades så där jättebra.

Störande våldtäkt

En gång för länge sedan undervisade jag på ”proppen”, dvs juridisk introduktionskurs. Det var då första kursen på juristutbildningen. Jag hade en stor studentgrupp.

I gruppen fanns en lite äldre kvinnlig student. Hon började rätt snart berätta om en våldtäkt hon utsatts för i universitetets lokaler. Hon sa att polisen inte gjort något och att universitetet inte brydde sig. Jag fick intrycket att hon mådde mycket dåligt och inte kunde låta bli att ta upp den traumatiska händelse hon inte kunde komma över.

Tyvärr var det knappast rätt ställe för henne att gång på gång berätta om sin fasansfulla upplevelse. Jag lät henne göra det några gånger men såg samtidigt att flera av de andra studenterna for illa av situationen. Dessutom var ju lektionstiden knappt utmätt och den behövdes för andra ändamål.

Man kan nog säga att den kvinnliga studenten var väldigt störande och orsakade olust och obehag hos en del av sina medstudenter. Vad skulle jag göra? Flera gånger försökte jag avbryta och leda in lektionerna på det de var avsedda för men inte alltid med så gott resultat.

Till slut fick jag säga till henne rätt skarpt att det inte var rätt sammanhang att berätta om hennes upplevelse. Det var så att säga fel forum men jag hoppas innerligt att jag inte använde en sådan term när jag sa till henne.

Efter det att jag sagt till henne slutade hon att gå på undervisningen och såvitt jag vet slutförde hon varken kursen eller juristutbildningen.

Gjorde jag rätt? Vilket ansvar har vi lärare utöver det rent undervisningsmässiga? Vilket ansvar har vi för studenternas välmående? Har vi ansvar för studiemiljön?

Så här långt efteråt kan jag säga att jag inte borde ha sagt till henne inför alla studenter. Detta även om flera av dem nog uppskattade att jag gjorde det. I stället borde jag ha försökt prata med henne i enrum. Och, ja, vi har ansvar för studiemiljön, åtminstone när vi är en uppenbar del av den.

Vad har vi lärt oss?

Vi har förstås lärt oss mer än vad som kommer fram i dessa korta berättelser och gör här en kort och långt ifrån fullständig sammanfattning av två långa lärarliv.

Det är väldigt viktigt att ha en god stämning i undervisningsgruppen. Studenterna blir mer "avslappnade" och kan komma med mer kreativa idéer om stämningen är god. Det ska vara kul att delta i undervisningen. Hur man skapar en god stämning är givetvis ett samspel mellan alla deltagare inbördes och mellan dessa och läraren. Humor, "högt i tak", ödmjukhet, respekt och ett brinnande intresse är några viktiga ingredienser. Det gör inget om läraren emellanåt "gör bort sig".

Bemötandet är mycket viktigt. Det gäller givetvis i livet i allmänhet, men särskilt gentemot studenter och andra kursdeltagare. (Bemötandet av kollegor och andra medarbetare är också viktigt. Ett mindre lyckat

exempel är den professor, som kom in i fikarummet där det endast fanns administratörer, och utbrast: jaha, här fanns det ingen! Därefter vände professorn på klacken och gick ut.) Många gånger kan bemötandet vara viktigare än resultatet. En student som har fått förklara varför en viss prestation blev som den blev och som blivit lyssnad på kan acceptera ett lägre betyg.

Vi lärare kan aldrig lära ut allt vi vet, om inte deltagarna är beredda att lära in. Det går inte att transportera det vi har i huvudet till andras huvud. Det är alltså viktigt att skapa goda förutsättningar för deltagarna att lära in. En mycket bra metod för detta är den problemorienterade inlärningsmetoden. Att undervisningen är problemorienterad betyder att den röda tråden i studieprocessen bör vara en rad problemställningar – utformade i enlighet med en konkret målbeskrivning – som kursdeltagarna ska arbeta med fortlöpande under kursen eller kursmomentet och att studieprocessen organiseras så att undervisningen blir ett komplement till studenternas egen problemlösning och samtidigt ett forum för kontinuerlig redovisning av denna aktivitet.

Vi lärare kan inte underskatta att vi är förebilder för studenterna/deltagarna. Hur mycket vi än vill vara kompisar eller liknande, så är vi lärare och därmed förebilder. Vi är också myndighetsutövare, exempelvis vid examinationer. Det är viktigt att vara förebilder beträffande utbildningens innehåll, men även beträffande förhållningssätt och beteende. Relationen till studenterna måste kännetecknas av respekt och vänlighet, icke att förväxla med vänskap.

Det går inte att tillägna sig färdigheter, exempelvis att lösa juridiska problem, enbart genom att läsa sig till hur man ska göra. Det krävs träning, träning och åter träning. Hur många gånger har vi inte fått frågan om deltagarna kan få se en tidigare PM, som fått högsta betyg? Deltagarna kan läsa hur många sådana PM som helst, men det är genom att träna på att skriva PM de tillägnar sig en juridisk metod och en färdighet i skrivandets konst. Detsamma gäller givetvis muntlig framställning. Där finns ett antal handböcker och möjligheter att studera förebilder, men den egna träningen är avgörande för utveckling.

Juridik handlar oftast om att förebygga och lösa konflikter. I det förstnämnda avseendet är givetvis klara och tydliga rättsregler och jurister som känner till dem och kan formulera avtal o dyl på ett bra sätt viktigt. Men även när det gäller att lösa konflikter är klara och tydliga regler och jurister som kan tolka och tillämpa dem väldigt viktigt. Förhoppningsvis är inte nidsbilden av förlikningar korrekt: att de alltid hamnar på hälften av

det begärda beloppet. För att komma till ett sådant resultat behövs knappast duktiga jurister, vanliga "hästhandlare" räcker.

Metoden är överordnad regelinnhållet. Har man inte en metod att lösa juridiska problem, räcker det inte med att kunna ett antal paragrafer utantill. Regelinnhållet ändras dessutom kontinuerligt, men den juridiska problemlösningssmetoden (ja, vi vet att den kan se lite olika ut i olika ämnen!) består. Sedan vi själva läste juristutbildningen har en balk bytt namn och förändrats i stor utsträckning (giftermålsbalken har blivit äktenskapsbalken) och flera tillkommit (utsökningslagen har blivit utsökningsbalken, miljöbalken och socialförsäkringsbalken har tillkommit). Själva regelinnhållet både i och utanför balkarna har genomgått otaliga förändringar ...

Man blir väldigt lätt ensam som lärare, ensam med sina funderingar och ensam med sina tillkortakommanden. Därför är det viktigt att finna fora för att prata med kollegor. Det kan vara pedagogiska seminarier, lärarlagsmöten eller andra sammanhang. Ett mycket bra forum för erfarenhetsutbyte, diskussion om undervisningens innehåll och pedagogik samt, förhoppningsvis, trevlig samvaro är lärarlag. Vår erfarenhet är att de fungerar lite olika i olika kurser och utbildningar, men att de alltid är värdefulla. Våra egna tankar må vara bra, men att artikulera dem, få andras åsikter om dem och höra andras tankar gör det hela ännu bättre.

Avslutningsvis ska framhållas att det har varit en ynnest att få verka i och vara en del av en synnerligen stimulerande och utvecklande utbildningsmiljö med många bra kollegor och många studentkontakter. "Man lär så länge man har elever!". 94 års sammanlagda lärargärningar i juridik resulterade i dessa, och en hel del utelämnade, lärospån, "androm till varnagel"?! Så småningom slocknar ljuset i manegen och även gamla cirkushästar får vila.